

boekbesprekingen

Massimo Gaggi en Edoardo Narduzzi, *Het einde van de middenklasse*. Van Gennepe, 192 pag. € 16,90

Dirk Geldof, *We consumeren ons kapot*. Houtekiet, 197 pag. € 17,95

Normloze hyperconsumenten

verschenen in De Volkskrant 23 november 2007
copyright Carien Overdijk

Wie zijn boek *Het einde van de middenklasse* noemt, knipoogt naar de Amerikaan Fukuyama. Diens optimistische *Het einde van de geschiedenis* (1990) laat de hele wereld vroeg of laat uitmonden in een liberale democratie. Maar Fukuyama's titel is zelf ook een verwijzing, en wel naar Marx' visioen van een historisch einde. De roemruchte Marx rekende op een klassenloze maatschappij waarin het collectivisme zegeviert.

En jawel, de Italianen Massimo Gaggi (journalist) en Edoardo Narduzzi (hightech-ondernemer) voorspellen Europa zo'n klassenloze toekomst. Maar dan zónder de solidariteit en het collectivisme die Marx voor ogen stond. Zij signaleren de ondergang van het maatschappelijke midden en daarmee van de sociaal-democratie. Hun nuchtere en stevig onderbouwde analyse, die onlangs in vertaling verscheen, is een antwoord aan Fukuyama én Marx, al worden die niet met name genoemd.

De Europese middenklasse, aldus het duo, is ontstaan uit drie rollen: een economische (als consument van industriële massaproducten), een maatschappelijke (als normsteller voor wet- en regelgeving), en een politieke (als buffer tegen de subversieve arbeidersklasse).

status

Deze rollen verdwijnen alledrie in hoog tempo. Tachtig procent van de massamarkt bevindt nu al buiten Europa, dus als afzetmarkt telt Europa steeds minder mee.

Tegelijk verliest het traditionele 'witteboordenwerk' van leraar, huisarts, agent of ambtenaar zijn status en morele overwicht. Ook in inkomen en consumptiepatronen onderscheidt deze groep zich niet meer. Easyjet, Ikea, pretparken, pornosites en Chinese kledingateliers bedienen tegenwoordig iedereen. Goedkope goederen en diensten fungeren als moderne 'brood en spelen' die het volk zoet houden. En zo, stellen de Italianen, versmelt de Europese middenklasse met lager geschoolden tot een heterogene groep hyperconsumerende, normloze individualisten.

De auteurs herinneren eraan dat de middenklasse, dat fundament onder onze wieg-tot-graf verzorging, een lokaal (West-Europees) en kortstondig fenomeen is. Hij ontstond rond 1900, kwam omstreeks 1950 tot wasdom en lost nu weer op in een amorfe massa.

Aangemoedigd door de overproductie van de *lowcosteconomy* en de instroom van laagbetaalde migranten, zal deze massa steeds meer welvaart en persoonlijke dienstverlening eisen in ruil voor dure zekerheden, zo verwachten de auteurs. Het loon voor ongeschoold werk zal dalen en de beter betaalden zullen minder belasting overhebben voor uitkeringen.

filantropie

De VS hebben dit hardere maatschappelijke model – inderdaad, Fukuyama's liberale democratie - altijd gehad. Het ontstaat ook in Oost-Europa, Latijns-Amerika en in Azië, waar lage belastingen een Amerikaans ondernemersklimaat scheppen. De auteurs betwijfelen of werknemers buiten West-Europa zich ooit zullen organiseren en meer sociale bescherming zullen eisen. De voorlopig onuitputtelijke voorraad goedkope arbeidskrachten maakt dit onwaarschijnlijk.

De analyse van de Italianen is een stevige repliek aan de maakbaarheidsoptimisten en burgerschapsideologen die sussen dat de verzorgingsstaat in Nederland wel stand kan houden. Nederlandse trends, zoals het toenemende wantrouwen jegens de overheid en de politieke polarisering krijgen met dit boek een internationale context. Zelfs het recente rapport *Voor elkaar of uit elkaar* van het Henri Polak Instituut, dat een grote Nederlandse informele solidariteit rapporteert (in de vorm van vrijwilligerswerk en mantelzorg), kan bij nader inzien ook wijzen op een falende formele solidariteit. De particuliere filantropie floreert in de VS immers ook bij de gratie van een killer overheidsregime.

spaarzin

Toch hoeft Europa niet automatisch een VS-kloon te worden, vinden de auteurs. Zij pleiten voor een 'neohumanistisch' regeringsbeleid in Europa. De overheid moet vooral *lowcost* diensten aanbieden en geldverslindende sectoren als onderwijs en zorg verder privatiseren. Ook moeten regeringen 'de natuurlijke neiging tot excessieve consumptie' temperen ten gunste van burgerlijke spaarzin.

De aanbevelingen zijn echter minder goed uitgewerkt en soms ook minder overtuigend dan de analyse. Bij een pleidooi voor zware overheidsinmenging bij innovatie 'volgens Venus', in plaats van op de Amerikaans 'martiale' wijze, halen de auteurs bijna trots het paneuropese Airbus aan – toch een weinig solide voorbeeld.

pamflet

Vergeleken bij het nogal breedvoerige essayistenproza van de Italianen is de enkelvoudige boodschap in *We consumeren ons kapot* van de Belgische socioloog Geldof een vlotte wegleser. Geldof signaleert dezelfde trend ('onze samenleving wordt een blinde meritocratie'), maar beperkt zich tot de uitwerking van zijn titelzin. Het resultaat is een confronterend pamflet tegen de economische groeipolitiek én tegen het *runshoppen* (gemaksvoyer inslaan na het werk), *funshoppen*, autorijden en vliegen. Daarbij balanceert Geldof tussen hoop (*fair trade* initiatieven, groene beleggingsfondsen) en vrees ('de file, dat zijn de anderen').

Even Europees als het Italiaanse duo zoekt ook Geldof het heil primair bij de overheid. Selectieve investeringssteun en belastingverlaging moeten een duurzame productie- en levensstijl bevorderen.

Voor koopjesjagers, merkverslaafden en snoepreizigers heeft Geldof alleen een filosofisch advies: 'Laten we waarderen wat we niet kunnen tellen of kopen: poëzie, liefde, erotiek, natuur, solidariteit, alles wat de mens verheft boven zijn kleinheid.' Natuurlijk. Maar krijg daar de doorsnee hardwerkende consument maar eens mee uit zijn auto.